

- HAVISTEN COMPETENT NAAR HET HBO -

Competentieprofiel voor de overgang van havo naar hbo

februari 2006

Inhoudsopgave

Pagina

1	Inleiding	2
2	Doel en functie van het profiel	3
	Hoe is een competentieprofiel te gebruiken?	3
3	Uitgangspunten	4
	Definitie van competentie	4
	Dimensies van competentie	4
	Competentiedomeinen	5
	Competentiegebieden	6
4	Het competentieprofiel havo - hbo	7
5	Aan de slag met het competentieprofiel	12
6	Verantwoording van het ontwikkeltraject	19
	Document- en literatuuronderzoek en formatontwikkeling.....	19
	Veldwerk	19
	Verwerking van de gegevens	19
	Bijlagen.....	21
	Schematische weergave van het competentieprofiel Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.	
	Zeven domeinen van Jeroen Onstenk	22
	Tien generieke kwalificaties voor de hbo-bachelor.....	23
	Scholen en instituten met bijdragen aan de ontwikkeling van het competentieprofiel	24

1 Inleiding

Een vijftiental scholen met een havo-afdeling in Nederland zijn het over twee problemen in het havo eens. Ten eerste neemt men een toenemend motivatieprobleem waar met te hoge tussentijdse uitval. Ten tweede blijkt dat de aansluiting van het havo op het hbo moet verbeteren.

Er wordt vooral verbetering verwacht van een vergroting van algemene onderwijs- en beroepscompetenties in het havo waarbij de vakinhoudelijke competenties behouden blijven. Na een jaar voorbereiding zijn de initiatiefscholen, gesteund door een subsidie door Senter Novem, begonnen aan het project 'Havisten competent naar het hbo'. Binnen dit project is al begonnen aan de ontwikkeling van een nieuw competentiegericht studieonderdeel.

Met ingang van schooljaar 2005-2006 zijn negen scholen begonnen aan de invoering van deze veranderingen in leerjaar 3 van de havo. Daarnaast heeft een werkgroep van vertegenwoordigers van havo en hbo-scholen een competentieprofiel voor havo 5 ontwikkeld, dat de overgang van havo naar hbo moet gaan stroomlijnen. Er zijn bij drie hogescholen en verschillende opleidingen typerende leersituaties geïnventariseerd waar havisten in het propedeusejaar van het hbo mee te maken krijgen. Daarbij zijn tevens relevante activiteiten en/of producten geïnventariseerd. Aan de hand van deze informatie heeft de werkgroep vijf competentiegebieden kunnen benoemen waarvoor de beginnende hbo-student in het havo voldoende moet zijn toegerust. Voor elk van deze vijf competentiegebieden zijn succesfactoren benoemd. Bij het vaststellen van de competentiegebieden is nadrukkelijk gekeken of hiermee de tien generieke kwalificaties zoals die gelden voor de hbobachelor worden gedekt. Ook zijn de competentiegebieden vergeleken met de indeling in competentiedomeinen zoals die ten grondslag liggen aan de nieuwe competentiegerichte kwalificatiestructuur in het mbo.

Twee eerdere concepten zijn voorgelegd aan vertegenwoordigers van hbo en havo; eerst aan de aansluitingscoördinatoren van het vo-hbo platform van het LICA en later aan 60 vertegenwoordigers van havo-scholen en andere hbo's tijdens een werkconferentie. Door deze scholen zijn concrete voorstellen gedaan om het competentieprofiel in het havo te realiseren.

De opbouw van dit document is als volgt. In paragraaf 2 wordt het doel van het competentieprofiel toegelicht. Er wordt kort geschetst welke toepassingen het competentieprofiel kan hebben in het havo. In paragraaf 3 wordt het competentieprofiel gepresenteerd. In paragraaf 4 treft u de voorstellen aan die door het havo zelf zijn gedaan om het profiel te realiseren. In paragraaf 5 wordt in het kort beschreven welke uitgangspunten zijn gehanteerd om te komen tot een structuur voor het competentieprofiel. In paragraaf 6 is de verantwoording te vinden van de stappen die zijn ondernomen en wordt de opbouw van het competentieprofiel nader toegelicht.

De werkgroep bestaat uit:

Ton Sprangers	Cambreurcollege	Vestigingsdirecteur	a.sprangers@cambreur.nl
Alice Gorissen	Hogeschool Zuyd	Projectmanager-adviseur	gorissen@hszuyd.nl
Ellen van Wijk	Avans Hogeschool	Onderwijskundige	evwijk@avans.nl
Roy Janssen	Bouwens van der BoijeCollege	Lid Centrale directie	rwmjanssen@hetnet.nl
Roel van Asselt	Saxion Hogeschool	Lector	g.m.riepma@saxion.nl
	LICA	Directeur	
Trees Haaksma	CPS	Senior consultant	t.haaksma@cps.nl
Rianet Knevel	Bureau ICE	Senior consultant	rknevel@bureau-ice.nl
Lisette Elders	Bureau ICE	Consultant	lolders@bureau-ice.nl

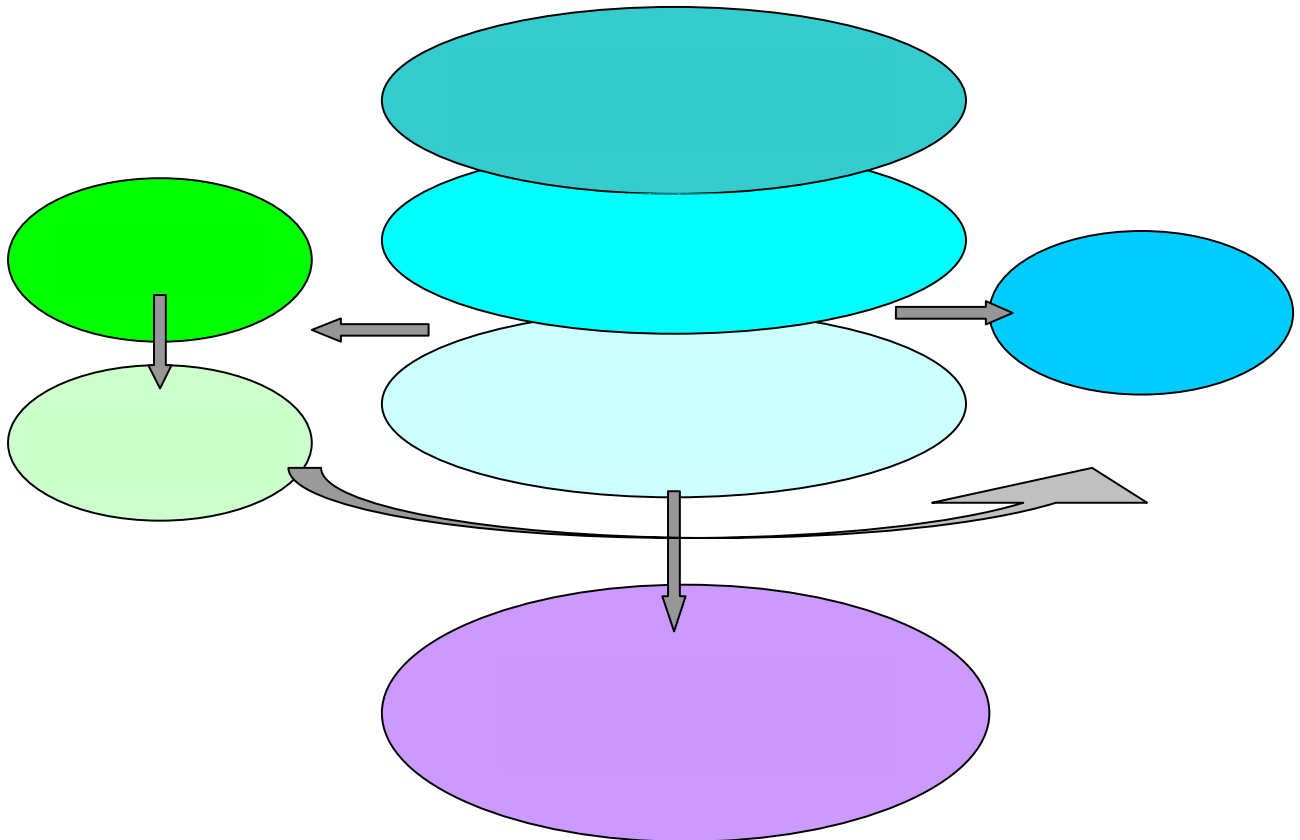
2 Doel en functie van het profiel

Uitvalgegevens in het hbo laten zien dat voor studiesucces meer nodig is dan goede cijfers voor afzonderlijke vakken alleen. Het beroepsonderwijs maakt de laatste jaren een snelle verandering door naar competentiegericht leren. Het havo wil leerlingen daar beter op kunnen voorbereiden door middel van het studiehuis. Maar de succesfactoren die een rol spelen in het hbo worden nog weinig in het curriculum, de begeleiding en de toetsing in het havo meegenomen. Dit competentieprofiel is bedoeld om daar sturing aan te geven. Het competentieprofiel zou een rol kunnen spelen als aanvulling op het landelijke examen, waarin de nadruk ligt op cognitieve aspecten.

Hoe is een competentieprofiel te gebruiken?

Er is voor gekozen om een profiel te ontwikkelen dat gebruikt kan worden als basis voor verschillende uitwerkingen. Het competentieprofiel beschrijft het niveau bij de overgang van klas 5 havo naar de propedeuse van het hbo. Van daaruit zijn een aantal toepassingen mogelijk.

- ◆ Hiervan kunnen onderliggende niveaus worden afgeleid voor havo 3 en 4.
- ◆ Het profiel kan worden uitgewerkt tot een toetskader. Dit kader kan gebruikt worden om evaluaties op te baseren en vooruitgang in beeld te brengen tijdens het traject of om een eindtoets te formuleren. Tijdens het traject is evaluatie belangrijker dan toetsing. Een afsluitende toets kan een aanvulling zijn op of in plaats komen van (delen van) het schoolexamen.
- ◆ Het havo kan haar curriculumontwerp voor de verschillende fases baseren op dergelijke in drie niveaus uitgewerkte profielen.
- ◆ Vanuit het toetskader kan ook verder worden gewerkt aan portfoliocriteria. Hbo en havo kunnen eventueel samen vanuit het toetskader een competentiescan ontwikkelen die ontwikkelingslijnen zichtbaar maakt. Dat kan bij het havo weer een onderdeel vormen van het doorstroomportfolio en bij het hbo gebruikt worden voor de intake van studenten.

3 Uitgangspunten

Er zijn vier uitgangspunten gehanteerd die consequenties hebben voor de vorm en de inhoud van dit competentieprofiel en voor de werkwijze van de ontwikkelgroep. De uitgangspunten hebben betrekking op het format van het competentieprofiel, de dimensies van competentie, de indeling in competentiedomeinen en de relatie met de tien generieke kwalificaties voor de hbo-bachelor.

Definitie van competentie

Uit de veelheid aan definities die voor handen zijn, is voor het vaststellen van een format voor het profiel gekozen voor de volgende definitie van het begrip competentie.

**Competentie is het vermogen
om de aanwezige kennis, vaardigheden en houding
te benutten en verder te ontwikkelen
om concrete activiteiten
op adequate wijze te verrichten.**

Deze definitie heeft grote betekenis voor het format dat is gekozen. Hier is competentie méér dan de optelsom (of zelfs het geïntegreerd toepassen) van kennis, vaardigheden en houding.

Het gaat om het 'vermogen' om te benutten wat je in huis hebt en dat bovendien actief zelf verder uit te bouwen. Competentie is hier een dynamisch begrip. Het leren is hier in elke competentie ingebed. En een competentiegericht curriculum biedt bij uitstek de mogelijkheid om op je eigen manier te leren (leerstijl) en projecten en opdrachten aan te pakken.

Competentie is per definitie gekoppeld aan een concrete context, een situatie. Alleen binnen de context kunnen kennis, vaardigheden en houdingen worden ingezet en alleen de context definieert de verschijningsvorm en het niveau waarop de competentie aanwezig is of moet zijn (wat gegeven die context adequaat is).

De consequentie van de keuze voor deze definitie, is dat in het profiel geen 'losse rijtjes' kennis, vaardigheden en attitudes zijn opgenomen, maar dat eerst de meest typerende (leer)situaties in het hbo zijn gedefinieerd die de context vormen waarin competenties worden benut.

Het profiel beschrijft:

- ◆ de context, in de vorm van een aantal situatieschetsen;
- ◆ de hoofdtaken, in de vorm van acties of producten die moeten worden gerealiseerd;
- ◆ de wijze waarop competenties zich binnen die contexten manifesteren;
- ◆ het gevraagde niveau van functioneren in de vorm van succesfactoren.

Dimensies van competentie

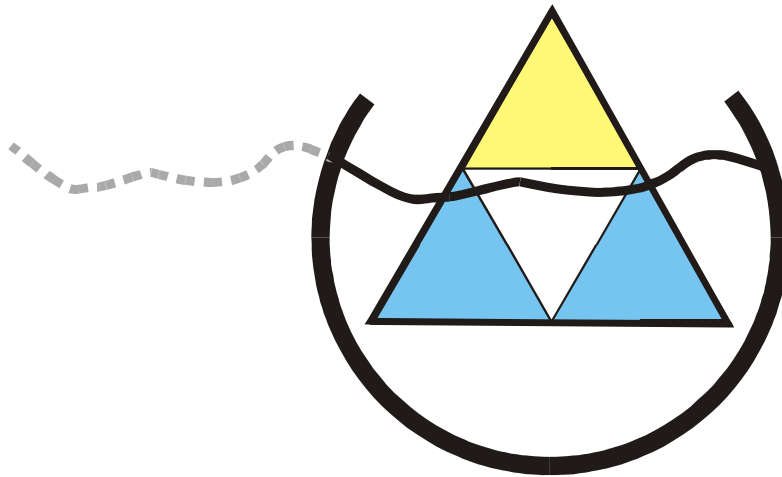
Het begrip competentie is nader gedefinieerd via het vissenkommodel.

Competentie is in dit model een samensmelten van 'kunnen' (kennis, vaardigheden, inzicht), 'willen' (motivatie, attitude, normen, waarden) en 'zijn' (persoonskenmerken, zelfbeeld, aanleg, talent) binnen een bepaalde context (beroepscontext, cultuur, situatie).

'Willen' en 'zijn' zijn de drijvers voor 'kunnen'. Ze zijn alle drie gelijkwaardig. Onderwijs en toetsen richten zich traditioneel sterk op 'kunnen'. Dit aspect is ook makkelijker zichtbaar en/of meetbaar dan 'willen' en 'zijn'. Binnen competentiegericht onderwijs is het evident dat zowel het onderwijs en de toetsen specifiek gericht moeten zijn op het ontwikkelen en in beeld brengen van 'willen' en 'zijn'. Het 'kunnen' moet echter een bruikbare basis hebben en zich wel aantoonbaar ontwikkelen.

Competenties zijn relatief contextgebonden. De betekenis van deze context- of situatiegebondenheid is voor het onderwijs van groot belang. Immers, het optreden van competent handelen, hangt vooral af van de mate waarin de omgeving een appèl doet op aanwezige competenties. Om iets te kunnen meten moet je iemand de gelegenheid geven te laten zien wat hij kan met gebruikmaking van alle aspecten van competentie. Je

moet het gewenste gedrag aan de leerling ontlocken. De context wordt gevormd door het geheel van gelegenheid, beschikbaarheid van middelen en materialen, uitdaging, motivatie door omgeving, enz.

Drie dimensies van competentie binnen de context (vissenkommodel © Bureau ICE).

De werkgroep is van mening dat er voldoende onderbouwing is voor de stelling dat *'willen'* en *'zijn'* belangrijkere factoren voor succes zijn (mits een minimale kennisbasis aanwezig is) dan de factor *'kunnen'* op zich. Wanneer het profiel vertaald wordt naar een toetsingskader zal dat direct het onderwijs aansturen. Een model waarin *'willen'* en *'zijn'* sterk vertegenwoordigd zijn, dwingt scholen die het model gaan gebruiken daar ook op te begeleiden en er leercontexten voor te ontwerpen.

Een eerste consequentie van de keuze voor dit model is dat in het competentiemodel dat wat 'onder water zit' prominent een plek heeft gekregen. Succesfactoren hebben naast cognitieve aspecten nadrukkelijk ook betrekking op 'durven', 'bereidheid hebben', 'betrokken zijn', 'persoonlijke kwaliteiten gerelateerd aan de context' en dergelijke.

De tweede consequentie is dat in het competentieprofiel competenties benoemd zullen worden gekoppeld aan een concrete context die relevant is voor de propedeuse in het hbo.

Competentiedomeinen

Om het verzamelde materiaal te kunnen ordenen en te beoordelen op evenwichtige opbouw en/of volledigheid, zijn twee bronnen gebruikt: het analysekader van Jeroen Onstenk¹ en de tien generieke kwalificaties² voor het hbo die een concretisering zijn van de Dublin-descriptoren³.

In het analysekader van Jeroen Onstenk worden door hem zeven competentiedomeinen onderscheiden. In dit kader zijn de domeinen duidelijk van elkaar onderscheiden, er is geen overlap. Het model van Jeroen Onstenk kan bogen op erkenning in het Nederlandse voortgezet onderwijs. De nieuwe kwalificatiestructuur voor het mbo is gebaseerd op deze indeling. Er mag verwacht worden dat dit model in de afstemming tussen mbo en hbo een rol gaat spelen. Het lijkt daarom verstandig om ook waar het gaat om de aansluiting havo-hbo aan deze indeling in competentiedomeinen te refereren.

¹ Zie bijlage 1

² Zie bijlage 2

³ Dublin-descriptoren zijn de vijf onderdelen om het niveau van bachelors en masters vast te leggen: kennis en inzicht, toepassen kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie en leervaardigheden

Het hbo heeft de vrijheid om bij het toetsen van haar eindniveau uit te gaan van de hbo-kenmerken (de generieke kernkwalificaties) en van de Dublin-descriptoren. Beiden geven de eisen aan een hbo-bachelor weer. De Dublin-descriptoren zijn geoperationaliseerd in hbo-kenmerken of generieke kernkwalificaties. Door de hbo-kenmerken aan te tonen, toon je Dublin-descriptoren aan. Voor het competentieprofiel havo–hbo is gekozen om van de kernkwalificaties uit te gaan omdat die concreter geformuleerd zijn.

De tien generieke kwalificaties voor het hbo vormen, ondanks het gegeven dat ze niet allemaal al in het propedeusejaar een plek hoeven te hebben, een richtsnoer voor het hbo-onderwijs om leerinhouden en leercontexten te formuleren. Door het havo-competentieprofiel te stroomlijnen met deze kwalificaties sluit het aan bij de ontwikkelingen die nu in het hbo gaande zijn.

Competentiegebieden

Uitgaande van typerende leersituaties in de propedeuse van het hbo er zijn vijf meer omvattende competentiegebieden benoemd.

- 1. Probleemoplossend samenwerken in een groep van wisselende aantallen (2 tot 8)**
Het gaat om samenwerken in complexe situaties waarin leerlingen geconfronteerd worden met problemen die niet direct aan de hand van een vaste procedure kunnen worden opgelost.
- 2. Reflectie op gedrag en resultaten, bijhouden en sturen van eigen vorderingen en verdere professionalisering**
Dit heeft enerzijds betrekking op het ontwikkelen van een zelfkritische houding en reflectieve vaardigheden en anderzijds op het eigen leren reguleren (door zelfmotivatie) en sturen in het licht van een beoogde (studie)loopbaan.
- 3. Informatie zoeken, selecteren en voorbereiden voor gebruik**
Het gaat om het uit verschillende bronnen informatie kunnen halen en op waarde kunnen schatten en deze informatie weten om te zetten in kennis.
- 4. Vaardigheid, gedrag en toepassing van kennis trainen ten behoeve van routine opbouwen en automatiseren**
Het betreft basiskennis en basisvaardigheden die nodig zijn om in praktijkopdrachten te kunnen functioneren. Daarvoor is een zekere mate van routine nodig op algemene en profielspecifieke terreinen. Van daaruit wordt meer kennis verworven en worden vaardigheden verdiept.
- 5. Beroepshouding ontwikkelen en vorm geven aan maatschappelijke verantwoordelijkheid in de pluriforme samenleving op nationaal en internationaal niveau**
Het gaat enerzijds om succesvol functioneren in een internationale en multiculturele context. Anderzijds gaat het om uitingen van mentaliteit en gedrag die in arbeidsorganisaties van medewerkers op hbo-niveau worden verwacht. Het gaat in dit competentieprofiel alleen om algemene aspecten van beroepshouding, niet om sector- of branchespecifiek gedrag.

Deze vijf competentiegebieden zijn nader uitgewerkt in een competentieprofiel. Daarbij is aangegeven in welke contexten de competenties zich manifesteren (of ontwikkeld worden). In dit geval zijn dat de typerende leersituaties in de propedeuse van het hbo. Er is aangegeven welke acties, activiteiten of producten studenten in de propedeuse in het hbo moeten uitvoeren of realiseren. En er is aangegeven welk gedrag of welke persoonlijke kwaliteiten van een propedeusestudent de kans vergroten dat deze student de propedeuse haalt. Dit zijn de succesfactoren.

Het profiel laat dus zien wat een leerling aan het eind van havo 5 of aan het begin van de propedeuse aan competenties moet bezitten.

Het is een algemeen profiel voor het hbo. Er zijn geen sector- of branchespecifieke elementen opgenomen. Het onderzoek van de ontwikkelgroep in het hbo gaf dat ook niet als een belangrijke determinerende factor aan.

4 Het competentieprofiel havo - hbo

1. Probleemoplossend samenwerken in een groep van wisselende aantallen (2 tot 8)

De leerling kan samenwerken in groepen in wisselende rollen en probleemoplossend werken aan realistische beroepstaken.

Typende leersituaties waarin competenties ontwikkeld of getoond worden

- ◆ projectgroep; groepsopdracht; tutorgroep; pgo-groep; buitenschools leren; maatschappelijke stage; beroepsoriënterende stage; procesbeoordeling/peer-assessment; simulatie (ICT); werken aan een beroepstaak; projectmatig werken

Acties, activiteiten of producten die binnen deze context van de leerling worden verwacht

- ◆ vooronderzoek doen (bijvoorbeeld behoefteonderzoek)
- ◆ oplossen van praktijkvraagstukken
- ◆ schrijven van een plan van aanpak
- ◆ planning voor wat betreft bedrijfseconomische aspecten (bv. kostenbaten afwegen, budgetteren, tijdsplanning, taakverdeling)
- ◆ uitvoeren van beroepstaken
- ◆ ontwerpen van een product
- ◆ maken van beroepsproducten (bv. jaarrekening, fiscale aangifte, kostenplan, zorgplan, een onderzoeksrapport, een object e.d.)
- ◆ presentatie product
- ◆ runnen van een onderneming/afdeling/bureautje
- ◆ feedback geven en goede vragen stellen
- ◆ organiseren/projectmanagement

Succesfactoren die de kans op het behalen van de propedeuse vergroten

1.1 Samenwerken. De student:

- is bereid tot samenwerken
- neemt initiatieven
- overlegt met teamgenoten
- durft feedback te geven
- geeft opbouwende feedback
- staat open voor feedback
- stelt vragen en vraagt door na feedback
- draagt gezamenlijke verantwoordelijkheid mee
- neemt verantwoordelijkheid voor groepswerkzaamheden
- luistert actief naar anderen
- overlegt gestructureerd
- verdeelt taken in overleg
- spreekt teamgenoten aan op gedrag
- komt afspraken na
- is ondersteunend naar teamgenoten
- draagt met ideeën bij aan het eindproduct
- vervult verschillende rollen
- durft eigen mening te zeggen
- onderhoudt functionele werkrelaties
- hakt knopen door
- maakt onderscheid tussen de persoon en de rol die een persoon heeft in de groep
- kan omgaan met verschillen

1.2 Systematisch werken. De student:

- formuleert een helder doel
- maakt een haalbaar plan van aanpak
- werkt stapsgewijs
- zet (basis)kennis en vaardigheden in t.b.v. de probleemoplossing
- bewaakt de planning
- houdt zich aan 'deadlines'
- maakt keuzes
- houdt overzicht
- weet 'zijn leven' te organiseren

1.3 Analyseren. De student:

- ordent feiten en interpreteert deze
- definieert het probleem
- bekijkt zaken vanuit verschillende invalshoeken
- onderscheidt hoofd- en bijzaken
- trekt conclusies

1.4 Eindresultaat opleveren dat voldoet aan de eisen. De student:

- vertaalt (klant)wensen naar eigenschappen van het resultaat (bv.ontwerp of product)
- maakt een realistisch ontwerp
- denkt creatief
- toetst het eindproduct aan de eisen
- levert een bruikbaar resultaat op
- stuurt op kwaliteit

1.5 Omgaan met problemen. De student:

- speelt in op kansen en bedreigingen
- past eerdere/andere ervaringen toe
- neemt verantwoordelijkheid voor de oplossing van het probleem
- lost meningsverschillen op

2. Reflectie op gedrag en resultaten, bijhouden en sturen van eigen vorderingen en verdere professionalisering

Typerende leersituaties waarin competenties ontwikkeld of getoond worden

pop-gesprek; studieloopbaangesprek; zelfreflectie (eventueel via een vragenlijst); feedback vragen; mentorgesprek; begeleidingsgesprekken met docenten

Acties, activiteiten of producten die binnen deze context van de leerling worden verwacht

- ◆ (voortgangs)portfolio maken en bijstellen
- ◆ studieplan maken
- ◆ sterktezwankeanalyse maken
- ◆ reageren op feedback/verbeteracties
- ◆ leerstijlanalyse

Succesfactoren die de kans op het behalen van de propedeuse vergroten

2.1 Zelfinzicht ontwikkelen: De student

- is kritisch naar zichzelf
- kent eigen grenzen
- vormt zich een beeld van eigen capaciteiten
- formuleert realistische ambities

2.2 Eigen leerproces sturen. De student:

- formuleert haalbare leerdoelen
- ontwikkelt inzicht in het eigen leerproces
- plant het eigen leerproces
- bewaakt het eigen leerproces
- draagt verantwoordelijkheid voor het behalen van de eigen leerdoelen
- reflecteert op het eigen leerproces
- formuleert en voert verbetervoorstellen uit

2.3 Leerproces verantwoorden. De student:

- legt reflectie vast
- bewijst eigen capaciteiten
- ordent bewijzen van het leerproces inzichtelijk
- geeft relevante informatie voor het doel (intake, pop-gesprek, toets)
- presenteert zichzelf overtuigend

3. Informatie zoeken, selecteren en voorbereiden voor gebruik

Typende leersituaties waarin competenties ontwikkeld of getoond worden

responsiecollege; hoorcollege; cursussen; presentatie/gastles; literatuurstudie; internet (surfen/forum); informatieavonden/open dagen bezoeken; werkveldoriëntatie; projecten

Acties, activiteiten of producten die binnen deze context van de leerling worden verwacht

- ◆ voorbereiden
- ◆ vragen stellen (kritisch/verhelderend)
- ◆ analyseren en samenvatten
- ◆ zoeken en selecteren op relevantie
- ◆ verslag maken
- ◆ presentatie geven
- ◆ (onder)zoekmethode kiezen
- ◆ onderzoeken
- ◆ experimenteren

Succesfactoren die de kans op het behalen van de propedeuse vergroten

3.1 Informatie verzamelen. De student:

- gebruikt effectief verschillende informatiebronnen (moderne en klassieke media, personen) en methoden (studie, onderzoek, stage, interview enz).
- weet waar en hoe te zoeken voor bepaalde informatie
- selecteert relevante informatie tijdens gesprekken/hoorcolleges/vergaderingen/discussies e.d.
- maakt overzichtelijke aantekeningen/notulen
- stelt relevante vragen

3.2 Informatie bewerken en verwerken. De student:

- beschikt over relevante basiskennis
- weet welke informatie / kennis (nog) ontbreekt
- selecteert belangrijke informatie
- ordent informatie en vat deze kort samen
- interpreteert informatie en legt de belangrijkste verbanden
- beoordeelt informatie op juistheid
- trekt gefundeerde conclusies

3.3 **Informatie uitwisselen met anderen. De student:**

- neemt alleen relevante informatie op in verslaglegging
- presenteert gefragmenteerde informatie in eigen woorden
- voert een inhoudelijke discussie
- presenteert en beargumenteert eigen werk en ideeën door middel van verschillende methoden (mondeling, schriftelijk, audio/visueel enz).
- onderbouwt keuzes met argumenten
- legt anderen iets uit, instrueert

4. **Vaardigheid, gedrag en toepassing van kennis trainen ten behoeve van routine opbouwen en automatiseren**

Typende leersituaties waarin competenties ontwikkeld of getoond worden

deeltaakoefening; workshop; training; zelfstudie; practica; praktijk simulatie; stage; training door gastdocenten uit de praktijk

Acties, activiteiten of producten die binnen deze context van de leerling worden verwacht

- ◆ oefenen, handelingen automatiseren
- ◆ hanteren van gereedschap, instrumenten, apparatuur, programmatuur of protocollen
- ◆ kennis integreren en toepassen
- ◆ fysieke vaardigheid opbouwen

Succesfactoren die de kans op het behalen van de propedeuse vergroten

4.1 Vakinhoudelijke kennis en vaardigheden ontwikkelen. De student:

- is bereid inspanning te leveren
- voert relevante taken uit
- past vakspecifieke methoden toe
- beschikt over noodzakelijke basisvaardigheden en basiskennis

4.2 Kwaliteitsbesef ontwikkelen. De student:

- is bereid om eigen routine te toetsen aan een standaard

5. **Beroepshouding ontwikkelen en vormgeven aan maatschappelijke verantwoordelijkheid in de pluriforme samenleving op nationaal en internationaal niveau**

Typende leersituaties waarin competenties ontwikkeld of getoond worden

beroepsoriëntatie; maatschappelijk stage; (snuffel)stage; zitting in leerlingenraad; vrijwilligerswerk; 'leidinggeven' (in sportclub/scouting/jeugdwerk enz); internationale contacten; multiculturele activiteiten (aspect van onderzoek/onderdeel van klassikale activiteiten); studentmentoraat

Acties, activiteiten of producten die binnen deze context van de leerling worden verwacht

- ◆ interview met beroepsbeoefenaar
- ◆ informeren naar intake-eisen
- ◆ assessment vervolgopleiding
- ◆ invulling portfolio (showcase)
- ◆ representatief gedrag oefenen (omgangsvormen/ taal, vreemde taal)
- ◆ juniormentor taak
- ◆ op toekomstig beroep oriënteren

Succesfactoren die de kans op het behalen van de propedeuse vergroten

5.1 Oriënteren op het beroepenveld. De student:

- verzamelt informatie over verschillende beroepenvelden
- verzamelt informatie over opleidingen
- beschrijft de daar benodigde competenties en normatief-culturele aspecten op grond van contacten met het beroepenveld
- vormt zich een beeld van de praktijk van het vakgebied
- toont interesse in de praktijk van het vakgebied

5.2 Leiding nemen (projectleider, voorzitter, gespreksleider, (groeps)vertegenwoordiger enz). De student:

- draagt verantwoordelijkheid
- geeft sturing aan (een groep) mensen
- organiseert werk en proces
- onderkent mogelijke verschillende gezichtspunten en belangen

5.3 Reflectie op resultaten van medestudenten. De student:

- durft te kiezen/leert kiezen

5.4 Professioneel gedrag vertonen. De student:

- weet om te gaan met stress
- stelt zichzelf uitdagingen
- schat risico's in
- houdt rekening met omgevingsfactoren (milieu, kosten)
- houdt rekening met effecten voor anderen
- speelt in op veranderende omstandigheden
- onderhoudt werkrelaties met een klant/cliënt/opdrachtgever
- toont ondernemerschap
- werk zelfstandig

5.5 Opereren in internationaal en multicultureel verband. De student:

- toont zich bewust van eigen waarden en normen
- toont respect en begrip voor andermans waarden en normen
- staat open voor verandering
- investeert in eigen culturele bagage

5 Aan de slag met het competentieprofiel

Een aantal havo-scholen heeft al een of meer stappen gezet in de richting van competentiegericht onderwijs en voelt zich gesteund door het competentieprofiel zoals dat hier nu voor u ligt. In hun suggesties en adviezen voor realisatie van dit profiel in het havo tekenen zich een aantal thema's af.

In zijn algemeenheid geven havo-docenten aan dat competentiegericht leren vraagt om nieuwe vormen van leren, waarbij leren zowel binnen als buiten de school plaatsvindt. Dit vraagt om een wijziging in didactiek, waarbij de focus nadrukkelijk ook gericht is op het sturen op motivatie van leerlingen. In die didactiek is (gebrek aan) motivatie niet een probleem dat het unieke eigendom is van de leerling, maar vooral een probleem dat door de school en de docent moet worden opgelost. Om motivatie te stimuleren wordt verwezen naar authentieke en realistische opdrachten en leersituaties waarin leerlingen met meer diepgang aan de leerstof werken doordat de opdrachten voor hen betekenisvol en uitdagend zijn. Realistische, authentieke opdrachten geven docenten veel meer mogelijkheden om te sturen op motivatie van leerlingen. Motivatiebepalende factoren zijn: variatie, zeggenschap, feedback, uitdaging, betrokkenheid (en natuurlijk de relatie docent-leerling). Voor leerlingen betekenisvolle opdrachten leveren weinig motivatieproblemen op.

Het havo heeft nog veel te doen op het gebied van reflectie. Het blijkt dat grotere contextrijke projecten meer aanleiding geven tot reflectie op leerprocessen en eigen gedrag dan beperktere opdrachten.

Er wordt grote nadruk gelegd op het belang van samenwerking met het hbo, het bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen. Die samenwerking kan het onderwijs een grote mate van authenticiteit verlenen, gerelateerd aan de beroepenvelden en docent de gelegenheid bieden zich te oriënteren op die verschillende beroepenvelden.

De docenten constateren dat niet alleen de gewenste competentieontwikkeling van leerlingen hier in kaart is gebracht, maar dat het ook een voorschot neemt op een competentieprofiel voor havo-docenten. Veel van de suggesties hebben dan ook betrekking op de deskundigheidsbevordering van docenten zelf.

Er wordt duidelijk een behoefte gevoeld om op een andere manier met toetsen om te gaan. Er wordt meer gedacht in termen als "het volgen van groei en het in beeld brengen van ontwikkelijnen". Men realiseert zich dat daarvoor een competentiegericht toetsinstrumentarium voor moet ontwikkeld. Voor het documenteren van (buitenschoolse) ervaringen wordt veelvuldig een portfolio genoemd.

Ook wordt door de havo-docenten geconstateerd dat het competentieprofiel zich weliswaar richt op havo 5, maar dat in havo 3 en 4 en in de onderbouw ook al naar deze competenties toegewerkt zou moeten worden. Er zou een screening van het programma kunnen plaatsvinden om te bekijken aan welke competenties in de eerdere jaren al wel en aan welke nog niet gewerkt wordt.

De handreikingen voor realisatie van het competentieprofiel in het havo zijn hieronder per competentie weergegeven. Door de keuze om per competentie de mogelijkheden voor realisatie te bespreken is enige dubbeling niet altijd te voorkomen. Zoveel mogelijk zijn de suggesties geordend volgens vier onderwerpen. Onder **mogelijkheden** is aangegeven welke aanknopingspunten er in het actuele havo onderwijs al zijn. Het gaat om ontwikkelingen en soorten opdrachten die al goed aansluiten bij een bepaald competentiedomein. Door deze mogelijkheden goed te benutten of verder uit te bouwen kan aan het competentiedomein worden gewerkt. Onder **voorwaarden** zijn een aantal randvoorwaarden genoemd die het een school gemakkelijker maken om het profiel te realiseren. Onder **kansen** worden mogelijke ontwikkelingen binnen scholen genoemd die ook worden bevorderd door het streven naar realisatie van dit profiel. Zij kunnen als het ware meeliften op de realisatie van het competentieprofiel. Onder **monitoring en toetsing** worden wenselijke of noodzakelijke ontwikkelingen op het gebied van bewaken en bespreken van studievoortgang, toetsen en examens benoemd.

1. Probleemoplossend samenwerken in een groep van wisselende aantallen (2 tot 8)

Leerlingen kunnen binnen het havo meer samenwerken in situaties waarin ze geconfronteerd worden met problemen die niet direct aan de hand van een vaste procedure kunnen worden opgelost. Er werden diverse mogelijkheden gezien die of al bestaan (maar hiervoor niet worden benut) of moeten worden gecreëerd.

Mogelijkheden

Het havo kan veel “buitenlessituaties” creëren of benutten om leerlingen vakgebonden of vakoverstijgend aan zowel vakinhoudelijke onderwerpen als de algemene competenties te laten werken. Genoemd zijn:

- ◆ opdrachten formuleren die een concreet probleem inhouden (praktijkopdracht, profielwerkstuk)
- ◆ huidige opdrachten checken om te zien in hoeverre die al bijdragen aan deze competentie en verder uitbouwen van die opdrachten
- ◆ LOB door leerlingen in projectvorm laten uitvoeren, samenwerkend oriënteren op profielkeuze
- ◆ leerlingen organiseren iets (een open dag, instructies aan aspirant-leerlingen, iets voor ouders, buitenlesactiviteiten enz.)
- ◆ vakoverstijgende projecten, werkweken, vakkenintegratie of leergebieden realiseren (ook al in de onderbouw)
- ◆ virtuele samenwerking met andere vo-scholen (ook internationaal) met gebruikmaking van ICT
- ◆ bedrijfsstage havo 5 met een onderzoeksopdracht (bv. hoe werk je concreet samen in een bepaald bedrijf of een bepaalde afdeling; wat houdt samenwerken in en waarom zou je het doen/leren)
- ◆ maatschappelijke stage aanbieden
- ◆ gezamenlijke projecten met hbo- en havo-leerlingen
- ◆ in de laatste fase van het havo de opdrachten aan studiekeuze aanpassen
- ◆ maak een soort junior propedeuseprojecten (in overleg met HBO)
- ◆ breidt de PWS uit naar vervolgopleiding.

Voorwaarden

- ◆ een heldere onderwijskundige visie ontwikkelen
- ◆ minimaal één vaste middag per week inroosteren voor vakoverstijgende projecten
- ◆ meer open klaslokalen
- ◆ structuur aanbrengen bij dat wat je doet
- ◆ leerlingen helpen meer complexe opdrachten goed te lezen
- ◆ havo-docenten oriënterende stages laten lopen in het hbo. Ze krijgen zo meer zicht op de huidige ontwikkelingen in het hbo.

Monitoring en toetsing

- ◆ prestaties/competenties beoordelen, niet alleen vakinhoud
- ◆ per competentie een leerlijn formuleren, zodat voortgang kan worden gemeten en beoordeeld
- ◆ progressie goed monitoren, bv. in portfolio.
- ◆ meer inhoudelijke feedback geven, zodat leerlingen zien welke competenties nog onvoldoende ontwikkeld zijn

Kansen

- ◆ pilots opzetten binnen de scholen, goed tot bloei laten komen en daarna verbreden
- ◆ kansen voor leergebieden in de onderbouw als doorlopende leerlijn in de 2e fase
- ◆ aanknopingspunten bieden voor POP van docenten (professionalisering)

2. Reflectie op gedrag en resultaten, bijhouden en sturen van eigen vorderingen en verdere professionalisering

In het hbo wordt verwacht dat studenten een hoge mate van zelfsturing hebben als het gaat om hun eigen leren. Dat heeft enerzijds betrekking op het ontwikkelen van een zelfkritische houding en reflectieve vaardigheden en anderzijds op het leren reguleren van het eigen leren (door zelfmotivatie) en het sturen in het licht van een beoogde (studie)loopbaan.

Binnen het havo zijn voor leerlingen allerlei situaties al aanwezig of te creëren om dergelijke competenties te ontwikkelen.

Als heel belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van deze competentie wordt door havo-docenten aangegeven dat leerlingen meer uitgedaagd moeten worden. Ze moeten opdrachten krijgen met een hoge mate van authenticiteit, opdrachten die direct zijn afgeleid van opdrachten die in verschillende beroepsgebieden realistisch zijn. Ook bij deze competentie wordt dus een belangrijke plaats ingeruimd voor vakoverstijgende opdrachten. Dergelijke opdrachten dragen meteen ook bij aan het ontwikkelen van een (school)loopbaanperspectief en daarmee aan een studiekeuze.

Om reflectieve vaardigheden te ontwikkelen zien havo-docenten de noodzaak om reflectie tot het domein van alle docenten te maken en een structurele plaats te bieden in de interactie met leerlingen.

Mogelijkheden

- ◆ leerlingen actiever laten zijn door hen zelf inhoudelijke keuzes te laten maken (wel de structuur of kaders van een opdracht aanbieden).
- ◆ meer aandacht voor het beroepsperspectief.
- ◆ bij het formuleren van opdrachten uitgaan van wat voor de leerling betekenisvol is (toepassing van kennis en vaardigheden in het dagelijks leven en beroepssituaties)
- ◆ opdrachten waar mogelijk projectmatig aanbieden (werkt ook motivatieverhogend)
- ◆ maatschappelijke stages en werkervaring een plaats geven in het onderwijs
- ◆ het profielwerkstuk meer inhoud en gewicht geven (zie www.hetadviesbureau.nl)
- ◆ rol geven aan de hbo instelling door bv. digitaal proefstuderen
- ◆ het profielwerkstuk samen met het hbo uitvoeren (keuze van onderwerpen/eisen formuleren)
- ◆ medewerking van het hbo organiseren (bv. docenten uitwisselen)
- ◆ oriëntatie op vervolgstudie integreren in het onderwijs, bv. door proefmodules te ontwikkelen met het hbo
- ◆ meer situaties creëren waarin leerlingen verantwoordelijkheid dragen (en dat langzaam uitbouwen)
- ◆ leerlingen zelf leeractiviteiten laten bepalen (wat moet ik weten/kunnen, wat weet/kan ik niet, hoe kan ik dat leren?)
- ◆ ouderejaarsleerlingen inzetten als leerlingmentoren voor de onderbouw
- ◆ reflectie breder inbedden in het onderwijs dan in gesprekken met een mentor (zie bv. www.chatrats.nl)
- ◆ in het onderwijs gevolg geven aan knelpunten die in een reflectiegesprek aan de orde zijn gekomen

Voorwaarden

- ◆ ook de docenten scholen, niet alleen de leerlingen
- ◆ organisatie/faciliteiten moeten bv. samenwerking/uitwisseling met het hbo mogelijk maken
- ◆ het rooster minder voorschrijvend laten zijn hoe lessen worden ingevuld/uitgevoerd
- ◆ ruimte bieden om meer leerarrangementen samen te stellen
- ◆ binnen projecten goed kijken naar de verhouding tussen onderwijsdoel (dat wel vast blijven houden) en vakinhoudelijke lading
- ◆ het havo is erg productgericht, om procesgericht te worden moet ook het docentgedrag veranderen

Monitoring en toetsing

- ◆ vaardigheidslijnen ontwikkelen, zodat vorderingen zichtbaar kunnen worden gemaakt (kan ook de motivatie van leerlingen verhogen)

3. Informatie zoeken, selecteren en voorbereiden voor gebruik

Om opdrachten te kunnen maken moeten leerlingen uit verschillende bronnen informatie kunnen halen en op waarde kunnen schatten. Het hbo vraagt van hen dat ze de informatie weten om te zetten in kennis. In het havo zijn allerlei situaties te onderscheiden waarin leerlingen op zelfstandige wijze met informatie aan de gang gaan als middel van kennisverwerving.

Havo-docenten geven aan dat hoe meer de te vinden en te verwerken informatie de nieuwsgierigheid van de leerling oproept, des te beter de informatie ook verwerkt wordt tot kennis. Ook hier speelt de authenticiteit van de opdrachten en het stimuleren van de motivatie van leerlingen weer een rol. Ook wordt aangegeven dat het nodig is dat er meer variatie in werkvormen komt. Hartekreet: weg met de werkboeken, weg met de afvinkcultuur!

Mogelijkheden

- ◆ informatie verzamelen ordenen en interpreteren is het belangrijkste. Dit opnemen in alle opdrachten of leeractiviteiten op het havo
- ◆ een kritische grondhouding ontwikkelen vraagt om discussie en argumentatie (interactie dus)
- ◆ bestaande activiteiten screenen op de genoemde competenties en aanpassen of ombouwen
- ◆ in taalonderwijs specifiek aandacht geven aan tekst lezen op informatiewaarde (hoofd-en bijzaken ed.)
- ◆ reële opdrachten uit het bedrijfsleven/maatschappelijke instellingen uitvoeren (zie www.hetadviesbureau.nl)
- ◆ schoolinterne zaken door leerlingen laten organiseren/realiseren
- ◆ informatie zoeken en gebruiken heeft een plek bij praktisch opdrachten, profielwerkstuk, LOB-modules
- ◆ profielwerkstuk maken in samenwerking met externe instanties (hbo/bedrijven/maatschappelijke instellingen)
- ◆ prijs uitreiken voor beste profielwerkstuk (om leerlingen uit te dagen extra diep te gaan).
- ◆ meer verantwoordelijkheid geven, door leerlingen binnen kaders zelf te laten bepalen waar ze mee bezig willen zijn
- ◆ leerlingen een beeld laten vormen van wat gevraagd wordt op dit gebied in het hbo door bv. proefstuderen (digitaal) en uitwisseling van leerlingen tussen havo en hbo

Voorwaarden

- ◆ heldere (en hoge) eisen stellen aan werkstukken
- ◆ de docent moet meer de rol van coach gaan uitvoeren
- ◆ docenten moeten (het gebrek aan) motivatie van leerlingen ook en vooral als het probleem van docenten/het onderwijs willen zien
- ◆ docenten uitwisselen tussen havo en hbo

Kansen

- ◆ dit vraagt meer van docenten, het biedt de kans om competenties van docenten beter te benutten
- ◆ het geeft aanleiding om meer leerarrangementen samen te stellen

4. Vaardigheid, gedrag en toepassing van kennis trainen ten behoeve van routine opbouwen en automatiseren

In het hbo moeten leerlingen aan de slag met praktijkopdrachten waarvoor zij flink wat basiskennis en basisvaardigheden nodig hebben. Daarvoor is een zeker mate van routine nodig.

Havo-docenten geven aan dat kennis pas eigen wordt gemaakt als leerlingen er in voor henzelf betekenisvolle situaties mee aan de slag kunnen. Vaardigheden en kennis moeten in allerlei contexten worden gebruikt om hun 'eigendom' te worden en geen schools kunstje of kennis te blijven. De suggesties voor de realisatie van deze competentie hebben dus ook vaak betrekking op vakoverstijgende oefensituaties binnen en buiten de schoolse context met een grote mate van binding met een beroepenveld of vervolgopleiding.

Mogelijkheden

- ◆ meerdere ministages (bedrijf- of maatschappelijke stages)
- ◆ praktische opdrachten geven en het profielwerkstuk uitbouwen
- ◆ binnen de vakken komen tot afstemming van procedures
- ◆ andere leersituaties ontwikkelen/aanbieden, bv. vakoverstijgend taakgestuurd onderwijs
- ◆ prikkelen van leerlingen d.m.v. activeren van voorkennis of aansluiten bij bekende situaties.
- ◆ studenten uit het hbo binnen halen bv. door ze het profielwerkstuk te laten begeleiden (op een hbo)
- ◆ gastdocenten uit bedrijfsleven, instellingen of hbo binnen halen
- ◆ structureel contact realiseren tussen havo en hbo door student–leerling interactie en docent–docent interactie
- ◆ leerlingen geïntegreerde begeleiding bieden gericht op ontwikkelen van loopbaancompetenties

Voorwaarden

- ◆ docenten moeten de bereidheid ontwikkelen om anders (minder binnen de grenzen van hun vak) naar leerlingen te kijken
- ◆ docenten stimuleren om te experimenteren met nieuwe ideeën en onderwijsvormen
- ◆ niet star vasthouden aan een traditioneel lesrooster/traditioneel systeem
- ◆ competenties van docenten zijn cruciaal, zij creëren de leersituaties
- ◆ havo-docenten gelegenheid bieden om competenties uit te breiden
- ◆ investeren in gezamenlijke visieontwikkeling, docenten moeten hetzelfde mentale model ontwikkelen

Monitoring en toetsing

- ◆ afspraken maken over een ander bevorderingsbeleid dat recht doet aan competentieontwikkeling (dat betekent over het algemeen overgangsregels bijstellen, bv. niet dubleren tenzij 2/3 van de docenten vindt dat dit moet)
- ◆ helder beoordelingsmodel voor competenties ontwikkelen
- ◆ portfolio ontwikkelen
- ◆ binnen schoolexamen ruimte scheppen om meer systematisch te werken aan competenties
- ◆ op termijn Centraal Examen aanpassen

Kansen

- ◆ competentiegericht onderwijs biedt mogelijk allerlei oplossingen voor motivatie(problemen) van leerlingen
- ◆ algemeen vormend onderwijs met een grotere praktische component verkleint mogelijk de groep leerlingen die een mbo-advies krijgen (Het huidige algemeen vormend onderwijs vooronderstelt een overwegend cognitief ingesteld type leerling. Als dat op een gegeven moment toch niet zo blijkt te zijn, moet nu een studieadvies richting mbo worden geven)

5. Beroepshouding ontwikkelen en vormgeven aan maatschappelijke verantwoordelijkheid in de pluriforme samenleving op nationaal en internationaal niveau

Binnen de maatschappij en ook binnen het hbo nemen aspecten van internationalisering en multiculturaliteit een grote plaats in. Studenten hebben veelvuldig internationale en multiculturele contacten (in real-life of digitaal) waarbij een cultureel/maatschappelijk besef en een goede beroepshouding voorwaardelijk zijn voor hun functioneren. Dit competentieprofiel beperkt zich tot algemene aspecten van beroepshouding en gaat niet in op sector- of branchespecifiek gedrag.

Binnen het havo kan het internationale en multiculturele perspectief en het ontwikkelen van algemene aspecten van beroepshouding een plaats krijgen. Havo-docenten zijn van mening dat daarvoor wel een oriëntatie op zowel wat er in het hbo op dit gebied gebeurt als op het bedrijfsleven en de instelling nodig is. Docenten hebben hier naar hun mening zelf te weinig zicht op. Een belangrijke suggestie is om eventueel te streven naar regionale profilering (aantal havo's met regionale hbo's samen). Onderwijs gericht op dit competentiegebied mag bovendien geen geïsoleerde ontwikkeling in de school worden. Hoe je dat organiseert, is in elke school anders. Die discussie moet op school gevoerd worden.

Mogelijkheden

- ◆ projecten/thema's/stages/profielwerkstukken die mede gericht zijn op dit competentiegebied
- ◆ snuffelstages naar bedrijven door leerlingen zelf georganiseerd
- ◆ contextrijk onderwijs bieden (de context bepaalt een deel van het succes d.w.z. altijd toepassingsmogelijkheden laten zien)
- ◆ laten reflecteren op eigen succes (waarom deed ik dit nou goed?)
- ◆ op meer diverse wijzen op de toekomstige opleiding oriënteren
- ◆ LOB-tijd gericht inzetten (geïntegreerd in andere activiteiten zoals profielwerkstuk, projecten enz.)
- ◆ de eindfase van het LOB-traject binnen het hbo laten plaatsvinden
- ◆ het profielwerkstuk in relatie brengen met het bedrijfsleven/maatschappelijke instellingen
- ◆ ex-havisten laten vertellen wat ze op het hbo meemaken
- ◆ hbo-ers kunnen naar havo-leerlingen een mentorrol vervullen
- ◆ havisten en hbo-ers laten samenwerken in projecten of werkstuk
- ◆ proefstuderen in het kader van beroepskeuze
- ◆ maak het belang van opdrachten groter en onderhoud dat belang
- ◆ maak de leerling meer medeverantwoordelijk voor de inhoud van de opdrachten (structuur bij de school)
- ◆ ouderejaars leerlingen kunnen een mentorrol vervullen naar jongerejaars. Dit belonen met SLU
- ◆ realistische leersituaties binnen de school benutten (bv. kantinebeheer door leerlingen e.d.)
- ◆ alle voor de competentie relevante ervaringen mee laten tellen (presentatie of verslag n.a.v. vrijwilligerswerk; deelnemen aan een klankbordgroep e.d.)
- ◆ presentatie van 'goede' initiatieven

Voorwaarden

- ◆ havo-docenten moeten de gelegenheid krijgen zich te oriënteren op beroepenvelden en maatschappij
- ◆ scholen moeten even hoge eisen stellen aan de competenties van docenten
- ◆ docent moet ook oog hebben voor leerstijlen van de leerling
- ◆ het havo moet zich meer profileren in zijn regionale context

Monitoring en toetsing

- ◆ monitoring en toetsing door middel van portfolio. Invullen met LOB maar ook met alle andere producten (foto's, post, p.o.'s, verslagen, buitenschoolse activiteiten en ervaringen)

- ◆ het bij sommige scholen al bestaande portfolio uitbreiden met profielwerkstuk en ook bijbaantjes (kijk eens wat ik kan, alle relevante ervaringen tellen mee)

Kansen

- ◆ samenwerking biedt docenten de kans om bij elkaar in de keuken te kijken
- ◆ competentiegericht onderwijs maakt van de leerling geen consument, maar medeverantwoordelijke voor het onderwijsproces en het eigen leerproces
- ◆ het behalen van het competentieprofiel wordt 'beloond' in de vorm van toelating tot het hbo zonder toelatingsassessment

6 Verantwoording van het ontwikkeltraject

Dit competentieprofiel is in een aantal stappen tot stand gekomen:

- ◆ documentstudie;
- ◆ literatuuronderzoek en formatontwikkeling;
- ◆ veldwerk bij drie hbo-instellingen;
- ◆ verwerking van de gegevens tot een eerste concept.

Document- en literatuuronderzoek en formatontwikkeling

Het traject is gestart met een vergelijking van bestaande voorbeelden met de achterliggende theoretische kaders. In de werkgroep zijn voorbeelden van (pogingen tot) een competentieprofiel verzameld en besproken.

In een studiebijeenkomst heeft een theoretische onderbouwing voor mogelijke keuzen plaatsgevonden (zie uitgangspunten). Daarna is een format vastgesteld waarmee de werkgroepleden in het hbo gegevens konden verzamelen volgens deze uitgangspunten.

Veldwerk

Vervolgens zijn vertegenwoordigers van verschillende opleidingen, verspreid over de drie deelnemende hogescholen, benaderd om informatie te geven aan de hand van dit format. Er is gevraagd naar:

- ◆ de hbo-context in de vorm van een aantal schetsen van typerende leersituaties in de propedeuse die concreet zijn geformuleerd en in operationeel gedrag zijn vertaald;
- ◆ een aantal hoofdtaken of kerntaken in de vorm van acties of producten die in die context /situaties moeten worden gerealiseerd;
- ◆ succesfactoren voor competent handelen van de student binnen die context.

De opleidingen, verdeeld over verschillende profielen van het havo, die in deze eerste ronde hebben bijgedragen aan het concept zijn:

- ◆ Small Business & Retail Management en HBO-Verpleegkunde (Avans Hogeschool);
- ◆ Facility management, Techniek en (opleidingoverstijgend project) 'Studie Loopbaanbegeleiding' (Hogeschool Zuyd);
- ◆ Bedrijfseconomie, Verpleegkunde (Saxion Hogeschool).

Verwerking van de gegevens

Uit het verzamelde materiaal zijn vijf grotere competentiegebieden gekoppeld aan een specifieke context die bij alle opleidingen voorkwamen. Er is gecheckt of de competenties in hun uitwerking alle zeven domeinen bestrijken, zoals geformuleerd door Jeroen Onstenk. Wanneer domeinen ontbraken of 'dun gezaaid' waren, is er alsnog bewust naar gezocht hoe deze competenties zich in het eerste jaar van het hbo (of in havo 5) kunnen manifesteren. Datzelfde is gebeurd voor de tien generieke kwalificaties voor de hbo-bachelor.

Al het materiaal is daarna opnieuw geordend volgens die vijf competentiegebieden in hun context met de daarbij behorende activiteiten, producten en succesfactoren.

Er is gecheckt in hoeverre de benoemde succesfactoren de dimensies 'kunnen', 'willen' en 'zijn' evenwichtig vertegenwoordigen. Wanneer dit niet het geval was, is dit aangevuld.

De succesfactoren zijn geformuleerd op nog redelijk abstract niveau. Per succesfactor is op operationeel niveau aangegeven welk gedrag van een student een indicatie vormt voor de succesfactor.

Dit heeft geresulteerd in een eerste concept competentieprofiel voor de overgang havo-hbo. Het concept is in twee ronden gecommuniceerd met vertegenwoordigers van hbo en havo-scholen (zie bijlage 4). Het bijgestelde concept is telkens aan een nieuwe groep ter beoordeling voor gelegd. In de laatste ronde hebben

havo en hbo-scholen gezamenlijk voorstellen gedaan hoe het profiel in het havo onderwijs gerealiseerd kan worden. Hun suggesties en ervaringen zijn beschreven in paragraaf 5.

Met dank aan

Organisaties die hebben meegewerkt aan de ontwikkeling van het concept

- ◆ Avans Hogeschool
Small Business & Retail Management
Academie voor Gezondheidszorg opleiding Verpleegkunde
- ◆ Hogeschool Zuyd
Facility management,
Techniek
Project 'Studie Loopbaanbegeleiding'
- ◆ Saxion Hogeschool
Bedrijfseconomie
Verpleegkunde
- ◆ LICA Landelijk Informatie Centrum Aansluiting vo- hbo
- ◆ Senter Novem
Dat door een financiële bijdrage het project heeft mogelijk gemaakt.

www.havistencompetent.nl

Bijlagen

Bijlage 1	Schematische weergave van het competentieprofiel
Bijlage 2	De zeven competentiedomeinen van Jeroen Onstenk
Bijlage 3	Tien generieke kwalificaties in het hbo
Bijlage 4	Scholen die hebben bijgedragen aan de ontwikkeling

Bijlage 2

Zeven domeinen van Jeroen Onstenk

De 7 domeinen⁴ waarop competenties betrekking kunnen hebben zijn:

1. Vakmatige competenties hebben betrekking op het technische / praktische en informatieverwerking domein.
2. Methodologische competenties betreffen het vermogen om planmatig en regelgeleid te werken, maar daar ook van af te wijken als dat nodig is en zelf nieuwe procedures en strategieën te ontwerpen.
3. Tot de bestuurlijk /organisatorische competenties wordt gerekend het kunnen omgaan met het spanningsveld tussen autonomie en controle en het kunnen organiseren en sturen van het eigen werk en dat van anderen.
4. Strategische competenties hebben te maken met het opkomen voor jezelf. Als belangrijkste noemt Onstenk 'employability' of (school)loopbaancompetenties
5. Bij sociaal / communicatieve competenties gaat het om reflecteren op eigen gedrag; omgaan met gevoelens; groepsprocessen waarnemen en sturen; en inschatten van de eigen positie als lid van een organisatie.
6. Normatief culturele competenties hebben betrekking op de normatieve oriëntatie als het naleven van beroepsnormen, betrouwbaarheid en ethisch verantwoord handelen, maar ook affectieve oriëntaties als prestatiebereidheid en kwaliteitsbewustzijn.
7. Leer- en vormgevingscompetenties tenslotte betreffen zelfmotivatie en controle over het eigen leren, omgaan met veranderingen en het innovatief vermogen.

⁴ Onstenk, J. (1997) *Lerend leren werken. Brede vakbekwaamheid en de integratie van leren, werken en innoveren.* Proefschrift. Delft: Eburon

Bijlage 3

Tien generieke kwalificaties voor de hbo-bachelor

Voor de hbo-bachelor zijn door de Commissie Franssen⁵ tien generieke kwalificaties benoemd waaraan in het hbo aantoonbaar moet worden gewerkt.

De tien generieke kwalificaties voor de hbo-bachelor zijn als volgt samen te vatten:

1. *Brede professionalisering*: dat wil zeggen dat de student aantoonbaar wordt toegerust met actuele kennis die aansluit bij recente (wetenschappelijke) kennis, inzichten, concepten en onderzoeksresultaten, alsmede aan de in het beroepsprofiel geschetste (internationale) ontwikkelingen in het beroepenveld, teneinde zich te kwalificeren voor:
 - a) het zelfstandig kunnen uitvoeren van de taken van een beginnend beroepsbeoefenaar;
 - b) het functioneren binnen een arbeidsorganisatie;
 - c) de verdere professionalisering van de eigen beroepsuitoefening c.q. het beroep.
2. *Multidisciplinaire integratie*: de integratie van kennis, inzichten, houdingen en vaardigheden (van verschillende vakinhoudelijke disciplines), vanuit het perspectief van het beroepsmatig handelen.
3. *(Wetenschappelijke) toepassing*: de toepassing van beschikbare relevante (wetenschappelijke) inzichten, theorieën, concepten en onderzoeksresultaten bij vraagstukken waar afgestudeerden in hun beroepsuitoefening mee geconfronteerd worden.
4. *Transfer en brede inzetbaarheid*: de toepassing van kennis, inzichten en vaardigheden in uiteenlopende beroepssituaties.
5. *Creativiteit en complexiteit in handelen*: vraagstukken in de beroepspraktijk, waarvan het probleem op voorhand niet duidelijk is omschreven en waarop de standaardprocedures niet van toepassing zijn.
6. *Probleemgericht werken*: het zelfstandig definiëren en analyseren van complexe probleemsituaties in de beroepspraktijk op basis van relevante kennis en (theoretische) inzichten, het ontwikkelen en toepassen van zinvolle (nieuwe) oplossingsstrategieën en het beoordelen van de effectiviteit hiervan.
7. *Methodisch en reflectief denken en handelen*: het stellen van realistische doelen, het plannen c.q. planmatig aanpakken van werkzaamheden en het reflecteren op het (beroepsmatig) handelen, op basis van het verzamelen en analyseren van relevante informatie.
8. *Sociaalcommunicatieve bekwaamheid*: het communiceren en samenwerken met anderen in een multiculturele, internationale en/of multidisciplinaire omgeving en het voldoen aan de eisen die het participeren in een arbeidsorganisatie stelt.
9. *Basiskwalificering voor managementfuncties*: het uitvoeren van eenvoudige leidinggevende en managementtaken.
10. *Besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid*: begrip en betrokkenheid zijn ontwikkeld met betrekking tot ethische, normatieve en maatschappelijke vragen samenhangend met de toepassing van kennis en de (toekomstige) beroepspraktijk.

⁵ J. Franssen, Commissie Kwartiermakers Hoger Onderwijs (2001). *Prikkelen presteren profileren. Eindrapport Accreditatie Hoger Onderwijs*.

Bijlage 4

Scholen en instituten met bijdragen aan de ontwikkeling van het competentieprofiel

Hbo

Christelijke Hogeschool Nederland	Hogeschool Van Hall Larenstein
Fontys Hogescholen	Hogeschool van Rotterdam
Haagse Hogeschool/ THR	Hogeschool van Utrecht
Hogeschool Arnhem Nijmegen HAN	Hogeschool Windesheim
Hogeschool Drenthe	Hogeschool Zeeland
Hogeschool InHolland	Hogeschool Zuyd
Hogeschool Leiden	Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
Hogeschool van Amsterdam	Saxion Hogescholen
Hogeschool van de Kunsten Utrecht	

Havo

Atlas College	Kandinsky College
Buys Ballot College	Mencia de Mendoza College
Chr. Lyceum Zeist	Platform Beroepsonderwijs
Chr. SG Walcheren	Raayland College
Comenius College	Rolduc College
Farel College	t Hooge Landt
Gertrudislyceum	Stanislascollege
Heerbeeckcollege	Sint Nicolaas Lyceum
Het Baarns Lyceum	Udens College
Jan van Brabantcollege	VCL-school
Jan van Egmond college	Visser 'tHooft Lyceum
Kaj Munk College	

Instituten

Bureau ICE
CPS
IMC
LICA
Schoolmanagers VO